

Από τότε που αρχίζει η ιστορία των ανθρώπων, όταν το τελειότερο ον της δημιουργίας άρχισε να έχει τις πρώτες θρησκευτικές ανησυχίες -εδώ και 2.000.000 χρόνια περίπου- προσπάθησε με ασταθή βήματα να εκφράσει τη λατρεία του, διακοσμώντας τους τοίχους των σπηλαίων του, γεγονός που το έφερε αντιμέτωπο με ένα βασικό ερώτημα: Είναι η τέχνη σύμμαχος της θρησκείας ή μήπως ένας ύπουλος εχθρός της; Οι άνθρωποι στις πρωτόγονες κοινωνίες, ακολουθώντας τον εύκολο δρόμο, εξομοίωναν την τέχνη με τη θρησκεία, κατασκευάζοντας αρχικά ένα αντικείμενο λατρείας (φετίχ) για τους ίδιους και στη συνέχεια λατρεύοντάς το επίσημα. Με την εμφάνιση, όμως, των θεολογικών ρευμάτων και την ιδέα μιας παγκόσμιας θεότητας, χρειάζονταν κάτι καλύτερο από αυτές τις απεικονίσεις των «φετίχ» επάνω στα ξύλα και τις πέτρες. Έτσι έγινε όλο και πιο ουσιαστικό το ερώτημα αν έπρεπε να απεικονιστεί ή όχι το κεφάλι του Θεού και αν «ναι», μήπως αυτό απαγορευόταν.

Μιλώντας αναγκαστικά με γενικούς όρους για τις μεγάλες θρησκείες, θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο Ιουδαϊσμός και αργότερα ο Ισλαμισμός εστράφησαν εναντίον μιας παρόμοιας πρακτικής, ενώ οι Ινδουιστές και οι Βουδιστές δεν εξέφρασαν καμιά αντίρρηση. Σε ό,τι αφορά το Χριστιανισμό ποτέ δεν τηρήθηκε μια συγκεκριμένη γραμμή. Στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας του και μεταξύ των περισσότερων πιστών οι αγιογραφίες και τα αγάλματα που είχαν για θέμα τους τον Ιησού Χριστό και (όχι τόσο συχνά) τον ίδιο τον Θεό Πατέρα ενθαρρύνθηκαν ιδιαίτερα και θεωρήθηκαν μέρος της πολιτιστικής κλη-



ρονομιάς ολόκληρου του κόσμου. Σε ορισμένα μέρη όμως, για παράδειγμα στην Αγγλία, η κοινή γνώμη στράφηκε κάποια στιγμή προς την αντίθετη κατεύθυνση. Αλλά ποτέ μια τέτοια στροφή δεν προκάλεσε τόσες πολλές αναταραχές και αντιδράσεις στον κόσμο του Χριστιανισμού, όπως εκείνες που προκλήθηκαν από τον Λέοντα Γ' και συνεχίστηκαν αργότερα, ακόμη εντονότερα, από το γιο του Κωνσταντίνο.

Η ξαφνική εμφάνιση των εικονοκλαστών στη βυζαντινή θρησκευτική σκηνή έχει εξηγηθεί πολλές φορές από τη γειτνίαση του Βυζαντίου με τον ισλαμικό κόσμο, στον οποίο η ιδέα της αναπαράστασης της ανθρώπινης μορφής ήταν αποτρόπαιη, είτε αυτή αφορούσε σε ένα θρησκευτικό πρόσωπο είτε έναν απλό άνθρωπο. Ακόμη θα ήταν δύσκολο να ισχυριστεί κανείς ότι ο Λέων, που καταγόταν από τη Συρία, δεν είχε επηρεαστεί σε κάποιο βαθμό από τα «πιστεύω» και την πρακτική των ισλαμιστών. Απ' την άλλη μεριά, θα πρέπει να θυμηθούμε ότι αυτό το καινούριο και επαναστατικό δόγμα ήταν, κατά κάποιο τρόπο, μια αναγκαστική συνέπεια της μονοφυσιτικής πίστης: Αν, δηλαδή, δεχτούμε μόνο τη θεία Φύση του Χριστού -την οποία εξ ορισμού είναι αδύνατο να τη συλλάβουμε- και απορρίψουμε την ανθρώπινη, τότε δεν είναι δυνατόν να Τον απεικονίσουμε με δύο ή και τρεις διαστάσεις σαν ένα ανθρώπινο ον. Δε θα πρέπει, λοιπόν, να μας εκπλήττει το γεγονός ότι αυτή η νέα κίνηση είχε τη μεγαλύτερη υποστήριξη στις ανατολικές μονοφυσιτικές επαρχίες της αυτοκρατορίας, οι οποίες επηρεάζονταν συνεχώς περισσότερο από τη μυστικιστική φιλοσοφία των ανατολικών θρησκειών παρά από την πιο «προσγειωμένη» και υλιστική Δύση.

Εν πάση περιπτώσει, οι εικονοκλάστες είχαν ένα ισχυρό επιχείρημα. Ήδη από τις αρχές εκείνου του αιώνα, η λατρεία των εικόνων μεγάλωνε συνεχώς ξεφεύγοντας από κάθε έλεγχο, με αποτέλεσμα πολλές αγιογραφίες να λατρεύονται με έναν τρόπο υπερβολικό και να χρησιμοποιούνται ακόμη και ως νονοί σε διάφορα βαπτίσια. Έτσι, κάποια στιγμή, ορισμένοι επίσκοποι της Μικράς Ασίας υιοθέτησαν ένα «εικονοκλαστικό μανιφέστο», που αποτελούσε μια μορφή διαμαρτυρίας εναντίον εκείνου που θεωρούσαν σκανδαλώδη ειδωλολατρία, και ετοιμάστηκαν να διαδώσουν τις ιδέες τους σε διάφορα μέρη της αυτοκρατορίας.

Ο ίδιος ο Λέων, παρά τη συριακή καταγωγή του, δεν είχε δώσει προηγουμένως δείγματα παρόμοιων τάσεων: Αντιθέτως, πολλές φορές στη διάρκεια της τελευταίας πολιτορκίας είχε χρησιμοποιήσει μια από τις πιο αγαπημένες εικόνες των κατοίκων της Κωνσταντινούπολης, εκείνη της Παναγίας της Οδηγήτριας, δίνοντας εντολή να την περιφέρουν στα τείχη της πόλης για να ενθαρρύνει τους άνδρες του και να ενσπείρει τον τρόπο μεταξύ των πολιτορκητών. Από την άλλη μεριά, δε διαμαρτυρήθηκε καθόλου -όπως θα έπρεπε κανονικά να είχε κάνει- όταν, το 723, ο χαλίφης Γεζίδ (ή Ιζίδ), που γιατρεύτηκε από μια σοβαρή ασθένεια χάρη σε έναν Εβραίο νεκρομάντη από την Τιβεριάδα, πείστηκε από αυτόν (τον νεκρομάντη) να διατάξει την άμεση κα-



ταστροφή όλων των θρησκευτικών εικόνων που βρίσκονταν στις εκκλησίες, τις αγορές και τις κατοικίες της επικράτειάς του.<sup>5</sup> Υπάρχουν, μάλιστα, ορισμένες ενδείξεις, σύμφωνα με τις οποίες αυτό το σκοτεινό πρόσωπο εμφανίστηκε αργότερα στην Κωνσταντινούπολη για να ασκήσει ανάλογες πιέσεις στον αυτοκράτορα. Το 725 οι εικονοκλάστες επίσκοποι έκαναν ακριβώς το ίδιο. Φαίνεται, λοιπόν, ότι η αλλαγή των προθέσεων του Λέοντα δεν ήταν αυθόρμητη, αλλά ότι υπήρξε αποτέλεσμα συνδυασμένων μουσουλμανικών και ιουδαϊκών επιρροών, καθώς και των πιέσεων ορισμένων χριστιανών υπηκόων του. Τον ίδιο χρόνο εκφώνησε μια σειρά από πύρινους λόγους, με τους οποίους επεσήμαινε τις πιο κτυπητές υπερβολές των «εικονοδούλων» -όπως αποκαλούνταν οι εικονολάτρες- και τις οποίες θεωρούσε κατάφωρη παραβίαση της δεύτερης εντολής του μωσαϊκού νόμου. Τον επόμενο χρόνο, το 726, αποφάσισε να δώσει ο ίδιος το παράδειγμα.

Είναι αλήθεια ότι δύσκολα θα μπορούσε να επιλέξει κάτι πιο εντυπωσιακό. Κοιτάζοντας ανατολικά προς την Αγία Σοφία, βρισκόταν η κεντρική πύλη των ανακτόρων, η γνωστή Χαλκή, που είχε καταστραφεί από τον όχλο στη διάρκεια της Στάσης του Νίκα και είχε ξαναχτιστεί από τον Ιουστινιανό. Από μόνη της ακόμη αυτή η πύλη αποτελούσε ένα θαυμάσιο κτίσμα. Ο Προκόπιος<sup>6</sup> μας λέει ότι ήταν ένα υψηλό κτίσμα με έναν κεντρικό θόλο, το εσωτερικό του οποίου ήταν επενδεδυμένο με πλάκες πολύχρωμου μαρμάρου, επάνω από τις οποίες υπήρχαν κυκλικά θαυμάσια μωσαϊκά, που παρίσταναν τις νίκες του Ιουστινιανού και του Βελισάριου και την πτώση διαφόρων πόλεων της Ιταλίας και της Λιβύης. Στο κέντρο της Χαλκής μεγάλα μωσαϊκά -πιθανόν παρόμοια με εκείνα τα οποία ακόμη βρίσκονται στην εκκλησία του Αγίου Βιταλίου στη Ραβέννα- απεικόνιζαν τον αυτοκράτορα και τη Θεοδώρα, καθώς και διάφορους βασιλείς των Γότθων και των Βανδάλων που στέκονταν δέσμιοι μπροστά στο αυτοκρατορικό ζεύγος, ενώ δεξιά και αριστερά ήταν παρατεταγμένη όλο σεμνοπρέπεια η σύγκλητος. Οι τοίχοι ήταν γεμάτοι αγάλματα, ορισμένα από τα οποία παρουσίαζαν κάποιους παλαιότερους αυτοκράτορες. Απ' έξω, επάνω από τα μεγάλα μπρούτζινα πορτόφυλλα που είχαν δώσει στο κτίσμα το όνομά του, υπήρχε μια τεράστια χρυσή εικόνα του Χριστού.

Αυτή την εκπληκτική εικόνα -ίσως τη μεγαλύτερη και την πιο εντυπωσιακή σε ολόκληρη την πόλη- επέλεξε πρώτη ο Λέων για να την καταστρέψει. Η λαϊκή αντίδραση υπήρξε άμεση: Ο αξιωματικός της μικρής στρατιωτικής ομάδας που είχε αναλάβει την καταστροφή της δέχτηκε την επίθεση μερικών εξαγριωμένων γυναικών και σκοτώθηκε επί τόπου. Καθώς τα νέα της βεβήλωσης διαδίδονταν δεξιά και αριστερά, ξέσπασαν ένα σωρό ταραχές ακόμη και στάση του στόλου του Αιγαίου και κάποιων στρατιωτικών μονάδων της Θράκης.<sup>7</sup> Οτιδήποτε και αν έλεγαν οι επίσκοποι της Ανατολής, οι Ευρωπαίοι υπήκοοι του Λέοντα -που είχαν κληρονομήσει την παλιά ελληνορωμαϊκή παράδοση- έδειξαν στον αυτοκράτορα τα πραγματικά τους αισθήματα χω-



ρίς περιήτροφες. Γι' αυτούς, ο πόλεμος εναντίον των εικόνων ήταν ιεροσουλία. Λάτρευαν και σέβονταν πραγματικά τις εικόνες τους και ήταν αποφασισμένοι να πολεμήσουν γι' αυτές.

Ο Λέων κατάλαβε τώρα ότι έπρεπε να προχωρήσει με προσοχή. Αφού, λοιπόν, τελείωσε με τους επαναστάτες, αποφάσισε να αφήσει ένα χρονικό διάστημα, ώστε να καταλαγιάσουν τα οξυμμένα πνεύματα. Δυστυχώς τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν έτσι. Το 727, οι Ιταλοί υπήκοοί του στο εξαρχάτο της Ραβέννας ξεσηκώθηκαν, έχοντας την απόλυτη υποστήριξη του πάπα Γρηγόριου, ο οποίος, πέρα από την οργή του για την καταστροφή των αγίων εικόνων, ένιωθε βαθύτατα προσβεβλημένος από την επιθυμία του αυτοκράτορα να παίξει ο ίδιος τον πρώτο ρόλο σε θέματα που αφορούσαν το δόγμα. Ο εξάρχος δολοφονήθηκε και οι διάφοροι περιφερειακοί κυβερνήτες εκδιώχθηκαν με τρόπο ατιμωτικό. Εν τω μεταξύ, οι τοπικές φρουρές, που αποτελούνταν από γηγενείς στρατιώτες, επαναστάτησαν και, αφού επέλεξαν τους δικούς τους αρχηγούς, κήρυξαν την ανεξαρτησία τους.<sup>8</sup>

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι όλοι αυτοί οι ξεσηκωμοί ήταν το αποτέλεσμα όχι ενός οποιουδήποτε αυτοκρατορικού διατάγματος αλλά μιας και μοναδικής πράξης του αυτοκράτορα: της καταστροφής, δηλαδή, της εικόνας που βρισκόταν επάνω από τα πορτόφυλλα της Χαλκής. Από τη στιγμή που ο Λέων αντελήφθη την οργή που είχε ξεσηκώσει, θα μπορούσε κανείς να περιμένει ότι θα διέταζε να σταματήσει η καταστροφή των εικόνων, από φόβο μήπως ξεσπάσει ένας γενικότερος εμφύλιος πόλεμος. Αντί να κάνει αυτό, παρέμεινε σταθερός στις αποφάσεις του και επί τρία χρόνια προσπάθησε, χωρίς επιτυχία, να διαπραγματευθεί με τους αντιτιθέμενους ηγέτες της Εκκλησίας, τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση. Εκείνοι, όμως, του εξέφρασαν ανοιχτά την αντίθεσή τους. Τότε, το 730 -αφού απέλυσε τον εικονολάτρη πατριάρχη Γερμανό και τον αντικατέστησε με τον άβουλο Αναστάσιο, ο οποίος έδειχνε τάσεις συναινετικές- εξέδωσε το μοναδικό του έδικτο εναντίον των εικόνων.

Ο κύβος είχε πλέον ριφθεί. Όλα τα εικονίσματα έπρεπε να καταστραφούν. Όσοι δεν υπάκουαν στην αυτοκρατορική εντολή θα συλλαμβάνονταν και θα τιμωρούνταν, ενώ όσοι θα συνέχιζαν να λατρεύουν τις εικόνες δεν είχαν να περιμένουν τίποτε άλλο παρά άγριους διωγμούς. Στην Ανατολή, περισσότερο επλήγησαν τα μοναστήρια, πολλά από τα οποία είχαν υπέροχες συλλογές αρχαίων εικόνων, για να μην αναφέρουμε τα αναρίθμητα άγια λείψανα που και αυτά καταδικάστηκαν ως αντικείμενα εικονολατρίας. Εκατοντάδες μοναχών αναγκάστηκαν να καταφύγουν μυστικά στην Ελλάδα και την Ιταλία, παίρνοντας μαζί τους όσους πολύτιμους θησαυρούς μπορούσαν να κρύψουν κάτω από τα ράσα τους. Άλλοι, πάλι, ζήτησαν άσυλο στις ερήμους της Καππαδοκίας, οι οποίες, ήδη πριν από εκατό χρόνια, είχαν προσφέρει άσυλο στα ηφαιστειογενή εδάφη τους σε πολλές χριστιανικές κοινότητες, που απειλούνταν από τις επιθέσεις των Σαρακηνών. Εν τω μεταξύ, στη Δύση,



ο πάπας Γρηγόριος, βλέποντας ότι δεν μπορούσε να εμποδίσει μια ανοιχτή ρήξη με τον αυτοκράτορα, καταδίκασε δημοσίως τους εικονοκλάστες και απέστειλε στον Λέοντα δύο επιστολές στις οποίες του ετόνιζε τις ορθόδοξες θέσεις γύρω από τις εικόνες, ενώ, παράλληλα του πρότεινε να αναθέσει τον ακριβή προσδιορισμό του χριστιανικού δόγματος σ' εκείνα τα πρόσωπα τα οποία ήταν αρμοδιότερα να κάνουν κάτι τέτοιο.

Η πρώτη αντίδραση του Λέοντα ήταν να αντιμετωπίσει τον Γρηγόριο, όπως είχε κάνει και ο Κώνστας Β' με τον πάπα Μαρτίνο. Αλλά τα πλοία που στάλθηκαν για να συλλάβουν τον ποντίφικα, βούλιαξαν στην Αδριατική και λίγο αργότερα, πριν προλάβει να συμβεί κάτι το συνταρακτικό, πέθανε ο Γρηγόριος. Ο διάδοχος και συνονόματός του συνέχισε την ίδια αποφασιστική τακτική. Ακόμη πιο εξοργισμένος με τη δήμευση από τον αυτοκράτορα, στις αρχές του 731, των ετήσιων εσόδων των εκκλησιών της Σικελίας και της Καλαβρίας, συγκάλεσε το Νοέμβριο εκείνου του χρόνου μία σύνοδο, η οποία αναθεμάτισε όλους όσοι άπλωναν τα ασεβή χέρια τους σε οποιοδήποτε ιερό αντικείμενο. Αντιδρώντας σε όλα αυτά, ο Λέων διέταξε τη μεταφορά των επισκοπών της Σικελίας και της Καλαβρίας και αρκετών άλλων της Βαλκανικής Χερσονήσου από τη δικαιοδοσία της Ρώμης σ' αυτήν της Κωνσταντινούπολης. Στη συνέχεια οι ήδη τεταμένες σχέσεις ανατολικής και δυτικής Εκκλησίας έγιναν ακόμη πιο εχθρικές και αυτή η κατάσταση συνεχίστηκε με μικρά μόνο διαλείμματα, επί τρεις ολόκληρους αιώνες, ως την εποχή δηλαδή του τελικού σχίσματος.

Δε γνωρίζουμε πολλά πράγματα σχετικά με την τελευταία δεκαετία της βασιλείας του Λέοντα. Γύρω στο 730, το Βυζάντιο ε γνώρισε μια μάλλον ήρεμη περίοδο: Εκτός από τις συνηθισμένες πλέον επιδρομές των Σαρακηνών στην Ανατολία εκείνη η εποχή επηρεάστηκε από τις συνέπειες που προκάλεσαν το διάταγμα του Λέοντα και οι διώξεις αυτών οι οποίοι επέλεξαν να το αψηφίσουν. Όσο ήρεμα και αν ήταν τούτα τα χρόνια, σίγουρα δεν ήταν ευτυχισμένα. Ο Λέων Γ', όπως και ο Ηράκλειος πριν απ' αυτόν, είχαν σώσει το δυτικό κόσμο. Αλλά ενώ ο Ηράκλειος προσπάθησε να βάλει ένα τέλος στις θρησκευτικές διαμάχες, ο Λέων δίνει την εντύπωση ότι, αντιθέτως, προσπάθησε να τις ενθαρρύνει. Όταν πέθανε, στις 18 Ιουνίου του 741, άφησε πίσω του μια αυτοκρατορία, που αν και ένιωθε αρκετά ασφαλή απέναντι στους Άραβες, ήταν πολύ βαθύτερα διχασμένη από οποτεδήποτε άλλοτε στην ως τότε ιστορία της.

Ο Κωνσταντίνος Ε', ο γιος και διάδοχός του, ήταν ο τελευταίος άνθρωπος που θα μπορούσε να συμβάλει στην ενότητά της. Γνωστός με το διόλου ελκυστικό παρατσούκλι «Κοπρώνυμος» -το οποίο, σύμφωνα με τον Θεοφάνη, απέκτησε λόγω ενός ατυχούς μικροεπεισοδίου στη διάρκεια της βάπτισής του- είχε στεφθεί συναυτοκράτορας από τον πατέρα του το 720, όταν ήταν μόλις δύο ετών. Από πολύ ενωρίς βρισκόταν κοντά στον Λέοντα ακολουθώ-



ντας την εικονοκλαστική πολιτική του. Πιθανότατα, αυτός ήταν ο λόγος που ο κατά πολύ μεγαλύτερος γαμπρός του, ο Αρτάβασδος ο σημαντικότερος σύμμαχος του Λέοντα στον αγώνα της διαδοχής, -τον οποίο και αντάμειψε δίνοντάς του το χέρι της κόρης του Άννας- εξαπέλυσε το 742 μια αναπάντεχη επίθεση εναντίον του νεαρού αυτοκράτορα, που εκείνη τη στιγμή βρισκόταν στην Ανατολή, για να αντιμετωπίσει τους Σαρακηνούς. Ο Αρτάβασδος νίκησε τον Κωνσταντίνο και σπεύδοντας στην πρωτεύουσα, αυτοανακηρύχτηκε βασιλέας και διέταξε να αναστηλωθούν οι εικόνες. Σύμφωνα, μάλιστα, με διάφορες διηγήσεις, φαίνεται ότι ο κόσμος τα έχασε κυριολεκτικά από το μεγάλο αριθμό των εικονισμάτων, τα οποία, ενώ θεωρούνταν κατεστραμμένα, τα έφεραν στο φως της ημέρας -χωρίς να έχουν υποστεί καμία φθορά- διάφοροι εικονομάχοι, που στην πραγματικότητα ήταν κρυφοί εικονολάτρες. Έτσι, για δεκαέξι ολόκληρους μήνες, η Κωνσταντινούπολη βρήκε ξανά την παλαιά της όψη και οι εκκλησίες και τα δημόσια κτίρια έλαμπαν και πάλι από το χρυσό των εικόνων.

Αλλά ο Κωνσταντίνος δεν είχε ηττηθεί. Κατέφυγε στο Αμόριο, όπου άλλοτε ο πατέρας του είχε σημειώσει τόσες επιτυχίες και όπου η φρουρά, αποτελούμενη αποκλειστικά από γηγενείς κατοίκους της Ανατολίας, ήταν ταγμένη μέχρι τον τελευταίο άνδρα στο πλευρό των εικονομάχων, και έγινε δεκτός με ενθουσιασμό. Από εκεί ήταν σχετικά εύκολο να οργανώσει ένα στρατό που ταυτιζόταν με τα δικά του «πιστεύω» και με τη βοήθεια του οποίου, το 743, νίκησε τον Αρτάβασδο στις παλαιές Σάρδεις της Λυδίας. Στη συνέχεια προχώρησε μέχρι την Κωνσταντινούπολη, που παραδόθηκε σ' αυτόν στις 2 Νοεμβρίου. Ο Αρτάβασδος και οι δύο γιοι του καταδικάστηκαν σε τύφλωση και η ποινή τους εκτελέστηκε στον Ιππόδρομο, ενώ οι βασικοί υποστηρικτές τους θανατώθηκαν ή τιμωρήθηκαν με ακρωτηριασμό. Εν τω μεταξύ, ο πανικόβλητος πατριάρχης Αναστάσιος, ο οποίος είχε στέψει αυτοκράτορα το σφετεριστή Αρτάβασδο, μαστιγώθηκε· στη συνέχεια, αφού τον έγδυσαν, τον κάθισαν ανάποδα επάνω σε ένα γαϊδούρι και τον περιέφεραν μέσα στην αρένα. Μετά από αυτό τον εξευτελισμό -που είχε προβλεφθεί με ακρίβεια από τον προκάτοχό του Γερμανό, πριν από δεκαπέντε χρόνια- τοποθετήθηκε και πάλι στην παλαιά του θέση προς μεγάλη κατάπληξη όλων. Αυτή ήταν μία από τις πιο καλοσχεδιασμένες κινήσεις του Κωνσταντίνου, που πάντοτε προσπαθούσε να περιορίσει την επιρροή της Εκκλησίας, προκειμένου να συγκεντρώσει ο ίδιος όσο μπορούσε μεγαλύτερη δύναμη. Και ένας πατριάρχης χωρίς κανένα κύρος ήταν πραγματικά ακριβώς εκείνο που επιθυμούσε.

Η επανάσταση του Αρτάβασδου είχε βασικά δύο συνέπειες: Η πρώτη ήταν να πυροδοτήσει σε παθολογικό βαθμό το μίσος του αυτοκράτορα για τους εικονολάτρες. Από τη στιγμή που επανήλθε στο θρόνο, άρχισε και πάλι με μεγαλύτερη ένταση τους διωγμούς όλων εκείνων που έδειχναν έστω και την παραμικρή θρησκευτική συμπεριφορά. Οι κάτοικοι της Κωνστα-



ντινούπολης -ιδιαίτερα αυτοί- αισθάνονταν ότι βρίσκονταν αντιμέτωποι με μια καινούρια μορφή τρομοκρατίας. Όμως ο Κωνσταντίνος δεν αποδείχτηκε σκληρότερος από τον πατέρα του. Αν εξαιρέσει κανείς τη στάση τους απέναντι στις εικόνες, οι εικονοκλάστες δεν ήταν διόλου σεμνότευφοι. Σε ένα από τα γράμματά του προς τον Λέοντα, ο πάπας Γρηγόριος τον κατηγορήσε ότι προσπαθούσε να παρηγορήσει εκείνους οι οποίοι είχαν χάσει τις παλαιές τους εικόνες με «άρπες, κύμβαλα, φλάουτα και άλλες τέτοιες ανοησίες». Και πράγματι ο λαός ενθαρρυνόταν συνεχώς να ασχοληθεί με τις εικαστικές τέχνες. Ένας σύγχρονος ιστοριογράφος<sup>8</sup> μας λέει, για παράδειγμα, ότι τα μωσαϊκά που απεικόνιζαν τη ζωή του Χριστού και βρίσκονταν στα τείχη της εκκλησίας της Παναγίας των Βλαχερνών, αντικαταστάθηκαν σχεδόν αμέσως με άλλα, εξίσου όμορφα, που παρίσταναν τοπία με τόσα πολλά δένδρα, πουλιά και φρούτα, ώστε στο τέλος ο ναός θύμιζε κάτι μεταξύ μανάβικου και πτηνοτροφείου. Αλλά και το πατριαρχικό μέγαρο, σύμφωνα με κάποιες άλλες διηγήσεις, είχε διακοσμηθεί με παραστάσεις από ιπποδρομίες και σκηνές από κυνήγι.

Οι προτιμήσεις του Κωνσταντίνου, αν δεχτούμε τις όχι και τόσο πλούσιες και δυστυχώς εικονολατρικές πηγές μας, έφταναν στα όρια της αχαλίνωτης ακολασίας. Ο ίδιος, χωρίς καμιά αιδώ, ήταν αμφιφυλόφιλος και είχε γεμίσει την αυλή του με πανέμορφους ευνοούμενους. Και μολοντί πολλές από τις διηγήσεις για ακατονόμαστα όργια μπορούν να αποδοθούν στις κακές γλώσσες των αντιπάλων του, το βέβαιο είναι ότι τα ανάκτορά του αντηχούσαν συνεχώς από τη μουσική και τους χορούς. Ο ίδιος ο αυτοκράτορας λέγεται ότι έπαιζε πολύ καλή άρπα. Όμως, όλα αυτά δε σημαίνουν διόλου ότι δεν ήταν ένα βαθιά θρησκευόμενο άτομο. Αντίθετα, μελετούσε τα διάφορα δογματικά προβλήματα που προκαλούσε η πολιτική του -στη διάρκεια της ζωής του πρόλαβε να γράψει τουλάχιστον δεκατρείς θεολογικές θέσεις- και είχε καταλήξει στα δικά του συμπεράσματα, τα οποία δεν προσπάθησε ποτέ να αποκρύψει. Από τις μαρτυρίες που έχουμε, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι κατά βάθος ήταν μονοφυσίτης: Δε δεχόταν τη λατρεία της Παρθένου Μαρίας και αρνιόταν σ' αυτήν τον τίτλο της Θεοτόκου, αφού, σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του, η Παναγία είχε γεννήσει μόνο το φυσικό σώμα του Ιησού Χριστού, στο οποίο είχε εγκατασταθεί προσωρινά το Πνεύμα Του. Αλλά η αντίδρασή του ήταν μεγαλύτερη σε ό,τι αφορούσε τη λατρεία των αγίων και βεβαίως των ιερών λειψάνων. Ακόμη και οι προσευχές και η χρήση του επιθέτου «Άγιος», αρκούσαν για να τον εξοργίσουν: Ο Άγιος Πέτρος θα έπρεπε να αναφέρεται απλά και μόνον ως «Απόστολος Πέτρος», η Παναγία ως «Μαρία» κ.ο.κ. Αν ένα μέλος της αυλής του ξεχνιόταν και πρόφερε το όνομα ενός αγίου σε κάποια βλασφήμιά του, ο αυτοκράτορας του έκανε αμέσως παρατήρηση, όχι για την ασέβειά του προς τον άγιο, αλλά επειδή έδειχνε ότι δεν άξιζε τον τίτλο του.

Η δεύτερη συνέπεια της επανάστασης του Αρτάβασδου ήταν ότι ο Κων-



σταντίνος κατάλαβε την πραγματική δύναμη των εικονολατρών, ιδίως στην πρωτεύουσα. Επιπλέον, πείστηκε ότι το διάταγμα του Λέοντα του 730 ήταν ανεπαρκές. Αυτό που χρειαζόταν πραγματικά ήταν μια εκκλησιαστική σύνοδος. Από την άλλη μεριά, ε γνώριζε πολύ καλά, όπως και ο πατέρας του πριν από αυτόν, ότι η υπερβολική άσκηση πίεσης θα μπορούσε να αποδειχτεί μοιραία, αφού πιθανόν θα ξεσήκωνε τον κόσμο. Έτσι πέρασαν δώδεκα ολόκληρα χρόνια, έως ότου αισθανθεί πραγματικά ισχυρός για να συγκαλέσει -όπως έλεγε ο ίδιος- μια οικουμενική σύνοδο, που θα έδινε την επίσημη συγκατάθεση της στις θέσεις των εικονοκλαστών. Εν τω μεταξύ προετοίμαζε τις επόμενες κινήσεις του με μεγάλη προσοχή. Οι επίσκοποι για τους οποίους είχε ορισμένες αμφιβολίες ως προς την πίστη τους σ' αυτόν απομακρύνθηκαν χωρίς πολλές φασαρίες από τις έδρες τους και στη θέση τους διορίστηκαν άνθρωποι δικοί του. Επιπλέον, ιδρύθηκαν νέες επισκοπικές περιφέρειες, που δόθηκαν στους υποστηρικτές του Κωνσταντίνου.

Πέρα από την πατριαρχική έδρα της Κωνσταντινούπολης, ο αυτοκράτορας δεν ασκούσε ιδιαίτερη επιρροή, γεγονός που φάνηκε και από το ότι τα Πατριαρχεία της Αλεξανδρείας, της Αντιοχείας και των Ιεροσολύμων ετάχθηκαν υπέρ των εικόνων. Προκειμένου, λοιπόν, να αποφύγει τις διάφορες κακοτοπιές, ο Κωνσταντίνος προτίμησε να μην καλέσει εκπροσώπους από αυτές τις επισκοπικές περιφέρειες, ούτε βεβαίως και από τη Ρώμη, με αποτέλεσμα η μικρή σύνοδος που συγκλήθηκε στο ανάκτορο της Ιέρειας, στην ασιατική ακτή του Βοσπόρου, το Φεβρουάριο του 754, να μη δικαιολογεί τον τίτλο της «οικουμενικής». Τελικά, σ' αυτή τη σύνοδο έλαβαν μέρος 338 κληρικοί και την προεδρία της ανέλαβε ο επισκόπος Θεοδόσιος της Εφέσου, ο γιος του πρώην αυτοκράτορα Τιβέριου Β', καθώς ο πατριάρχης Αναστάσιος είχε υποκύψει στο μοιραίο λίγο καιρό πριν<sup>10</sup> ύστερα από μια αηδιαστική ασθένεια και δεν είχε βρεθεί κάποιος κατάλληλος αντικαταστάτης του. Οι συζητήσεις της συνόδου διήρκεσαν περίπου επτά μήνες και οι αποφάσεις της, όπως αυτές παρουσιάστηκαν στις 29 Αυγούστου στην Κωνσταντινούπολη, δεν εξέπληξαν κανέναν. Ομόφωνα οι συνοδικοί κατέληξαν στο ότι η φύση του Χριστού ήταν «απερίγραπτος» και επομένως δεν μπορούσε να απεικονιστεί με μια αγιογραφία, η οποία αναγκαστικά θα παρουσιαζόταν μέσα σε ένα πεπερασμένο πλαίσιο. Σε ό,τι αφορούσε τις εικόνες της Παναγίας και των αγίων και αυτές θεωρήθηκαν αντικείμενα ειδωλολατρίας και φυσικά καταδικάστηκαν.